

A PROPÒSIT DE LA PUBLICACIÓ DELS MALNOMS DELS XUETES DE MALLORCA

Rosa Planas Ferrer

XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Selva, 2005

D'ençà que vaig publicar l'estudi *Els Malnoms dels xuetes de Mallorca* he tengut l'oportunitat de rebre moltes confirmacions sobre les línies familiars que es plantejaven en el llibre. De fet, l'estudi pretenia refermar de la manera més definida possible quines eren les relacions que s'havien establert entre els diferents malnoms i les famílies xuetes del Segell, a més de confirmar la relativa modernitat d'alguns dels llinatges associats a aquestes famílies i que, aparentment, havien començat com a simples malnoms (*cfr.* Valentí, Rey, Maura, Enrich).

Les limitacions del treball eren òbvies, no podia ni volia intentar abastar la història completa d'un malnom amb referència a la família que representava, si més no, vaig intentar en tot moment traçar una línia històrica prou sòlida com per poder copsar quins eren els punts més rellevants en aquesta relació entre malnom i llinatge.

Els clans del Segell, terme usat per antropòlegs com Eva i Juan Laub, i més posteriorment per Enric Porqueres, constituïen grans unitats familiars que sovint eren dirigides de manera patriarcal per un cap de clan, que era qui portava el malnom i qui el transmetia al seus familiars (cas paradigmàtic dels Aguiló-Cera, o dels Fortesa-Rey. Aquesta tipus d'organització familiar garantia dues coses: d'una banda l'estabilitat del patrimoni i de l'altra l'equilibri dintre de la jerarquia institucionalitzada en el barri del Segell.

Aquestes estructures familiars complexes i estructurades no sorgiren arran de la persecució que patiren els xuetes a finals del segle XVII, sinó que eren anteriors. Es coneixen casos de persones que intentaren rompre amb l'estructura jeràrquica i que, en conseqüència, foren perseguides i marginades (cas del delator Rafael Cortès d'Alfons àlies *Cap Loco*). Si aquestes estructures familiars eren anteriors, podem intuir que responien a una forma d'organització més antiga que d'alguna manera reproduïa els codis socials que s'havien constituït a l'antic call de la ciutat de Mallorca.

El malnom, la presència del qual és palesa en el món jueu des de l'antiguitat més tardana, té una importància cabdal dintre de la vida jueva iniciada a la Diàspora. Pensem que el jueu sempre era sospitós, que tot sovint era perseguit, cosa que el portava habitualment a un canvi de residència, de país, de llengua, i també de nom. Les requestes inquisitorials estan plenes d'exemples que demostren la poca estabilitat del nom en el món dels conversos sefardites (*cfr.* Caro Baroja). Aquesta situació també es fa extensiva als jueus askenazites.

Pel que fa a la situació particular dels conversos, almenys durant les primeres generacions, conservaven memòria del seu nom antic, del nom cristià adoptat, i també de l'evolució d'aquest nom que sovint s'anava modificant segons necessitats o conveniències. A més de tot això, podien tenir un àlies, en alguns casos anterior a la conversió, o en altres, adquirit després i que, segons l'oportunitat del moment, podia servir de recanvi per al nom legalment constituït.

Aquesta pràctica que ens pot semblar un ús arbitrari del nom legal, renyit amb el caràcter tradicional i conservador de la societat jueva de la Diàspora, palesa al meu parer un fet important: **el nom que els jueus s'havien vist forçats a adoptar en els països de la Diàspora no eren importants i per això eren fàcilment substituïbles**. El nom que vertaderament comptava era el que els adscribia a la família i també a una regió, i que tot sovint, també els servia d'enllaç per a relacionar-los amb la tradició jueva a la qual pertanyien. Trobarem aquesta situació fins i tot en temps actuals, en individus pertanyents a famílies culturalment assimilades.

El cas de Robert Maxwell, magnat de la premsa mundial, espia del Mossad, i mort en estranyes circumstàncies l'any 1991, reflecteix la peripècia vital d'un jueu centroeuropeu i els distints canvis de noms que va realitzar al llarg de la seva intensa vida palesen de manera directa tot el que hem anat considerant. Va néixer en un petit poble de Txecoslovàquia, anomenat Slatinske Doly. El seu nom era **Abraham Leib**. Quan el varen anar a inscriure, els seus pares li afegiren un altre nom, d'origen txec, i va passar a dir-se **Jan Abraham Ludvik**. En poc temps, va desaparèixer l'Abraham i el nom va restar com **Jan Ludvik**. Durant la guerra es va instal·lar al Regne Unit i s'incorporà a un cos militar, canviant altre cop de nom i passant a dir-se **Jan Hoch**. Però fixant-se en les capses de cigaretes més populars del país, va adoptar el nom de la marca de tabac de moda, la qual cosa el va portar fins **Jan Du Maurier**. Amb aquest nom participà l'any 1944 en la segona fase del desembarcament de Normandia. Va anar ascendint i en els interrogatoris que dirigia amb els presoners alemanys, es va fer dir Leslie Jones. Més endavant, i aconsellat per un oficial superior, el qual li suggerí que ni Jones ni Du Maurier eren prou honorables per a un oficial i cavaller del Regiment de North Staffordshire, i que calia trobar un nom escocès perquè li conferís una imatge millor, va arribar fins al nom amb el qual seria conegut per sempre més: **Ian Robert Maxwell**. La forma Ian, versió anglesa de Jan, era l'única cosa que conservà del seu antic nom.

El cas de Maxwell és potser paradigmàtic, però no deixa de ser un individu excepcional enmig d'unes circumstàncies extraordinàries: la Segona Guerra Mundial, que l'empengué a determinades accions que tal vegada podrien fer-nos dubtar de la validesa de l'exemple.

Però retrocedint històricament, localitzem un altre cas interessant. El d'Arthur Schnitzler (1862-1931), novel·lista austríac i un dels escriptors més originals de principis del XX. La família del seu pare era originària de Gross-Kanisza, una ciutat mitjana d'Hongria, el cognom de la qual era Zimmermann (= Fuster), però l'avi del novel·lista adoptà el nom de Schnitzler (= tallista) amb el qual indicava de manera tàcita un progrés professional. Segons explica el mateix Arthur, tal vegada el canvi li va venir suggerit per una «alta instància». En les seves memòries, d'on he extret aquesta informació, conta com un company de classe anomenat Lubowienski, es va ficar en política passant a ser membre del Par-

tit Nacional Alemany. Tement que el seu llinatge fos un obstacle per a la seva carrera, va optar per un nom més alemany, i es va canviar el Lubowienski per Kilcher. Aquests fets ocorrien entre els anys 1862-1875.

Pel que fa a la Mallorca del segle XVII, i amb posterioritat durant els segles XVIII i XIX, el malnom farà part de la unitat onomàstica dels xuetes mallorquins, sobretot en el cas de les grans famílies. Coexistiran amb aquests malnoms, que per definir-los amb propietat, i tot seguint la terminologia que va adoptar Enric Moreu-Rey, s'haurien d'anomenar **renoms de família**, els simples designadors extraoficials, de curs individual, i que normalment no transcendeixen la vida de l'individu que els ha motivat. D'aquest segon tipus, se'n troben bastants, i fan part d'una situació normal on el fet quotidià, la característica física o moral, la minusvalidesa, etc. provoquen l'ús d'un designador que s'associa a l'individu, i que pot deixar d'existir amb ell.

El malnom, entès com d'ús individual i difícilment intercanviable, és una unitat onomàstica que trobam sovint en les societats molt tancades, on la identitat d'òrgens, de parentiu, d'oficis, i fins i tot, de noms legals, motiva la necessitat de marcar la diferència. Es pot prendre com exemple de com s'originen, el testimoni en part literari en part biogràfic, del premi Nobel Imre Kertész a la novel·la sobre l'Holocaust *Sense destí*. La narració transcorre en el camp de concentració d'Auschwitz-Birkenau. Els presoners en el camp no són anomenats pel seu nom, ja que aquest ha estat substituït per un número. De cara a les autoritats carcel·leres no tenen identitat. Ara bé, entre ells mateixos sorgeixen els malnoms com a identificadors, que partint de les qualitats o defectes, l'aparença física, la complexió, les actituds, substitueixen el nom legal per una forma més humanitzada que la xifra.

La utilització del malnom en aquest context despersonalitzador fa que la persona es trobi amb una identitat, i actua com un recuperador de la consciència. Kertész anomena els seus personatges a través d'aquests sobrenoms que sovint gaudeixen d'una gran força descriptiva, com es pot copsar en aquests exemples: «tots els companys l'anomenaven el **Gomós**. Trobava encertat aquest malnom a causa dels seus cabells llisos, lluent i foscos, els seus grans ulls grisos i, en general, per l'amabilitat pastosa que desprenia»; «l'**Expert**, l'home d'aspecte acurat»; «vaig veure el **Dissortat** que s'escapava dels altres grups saltant com la molla d'un titella escapçat».

No tenen nom però tots responen a un prototipus, a una manera d'actuar davant el gran despropòsit. Alguns com l'**Expert**, un enginyer professional i molt preparat, amb l'optimisme que en principi li concedeix la seva elevada posició social; el **Dissortat**, estampa de la malastrugança, que té la desgràcia de ser allà on no toca en el moment més inoportú; el **Gomós**, facinerós i desagradable; el **Fumador**, tret que definirà una personalitat compulsiva: «fins i tot allà [tancat a dintre del tren que el conduïa a Auschwitz] de tant en tant, treia de les butxaques una mena de porqueria sospitosa i disgregable, un bocí de paper i un parell de mistos a la flama dels quals inclinava la cara amb l'àvida d'un rapinyaire.»

Retornant a l'edició del llibre, voldria manifestar que una de les satisfaccions més grans que he tingut després de la seva publicació és que he conegut personalment moltes persones descendents de les antigues famílies del Segell, les quals resseguint part del meu treball han localitzat la seva branca familiar, la qual cosa els ha permès descobrir altres parentius que desconeixien. Encara avui alguns d'aquests noms de família perduren,

alguns constituïts com a llinatges (Forteza-Rey, Enrich-Cortès); d'altres, de manera oral, transmesos en l'àmbit de la tradició familiar (Forteza-Seba; Aguiló-Fantasia; Cortès-Xigarro).

Pens que treballs com aquest ajuden a consolidar la importància de la comunitat xueta en la història de Mallorca, i d'altra banda ens obren la porta a l'estudi dels malnoms en una comunitat que ha conservat fins gairebé els nostres dies unes estructures tradicionals i conservadores.